

DUURZAAMHEID ALS FANTASIE

Sunrise dam gold mine. Bron:
NASA Earth Observatory image
created by Jesse Allen

Hoe verhoudt de these van het antropoceen zich tot de sociale wetenschappen? AGORA ging in gesprek met geograaf Erik Swyngedouw en noteerde een verontwaardigde en kritische kijk op de dominante wijze waarop het debat gevoerd wordt.

Het Antropoceen argument ontleed

AGORA: We ontmoeten Swyngedouw in Brussel, waar hij voor aanvang van zijn lezing 'Duurzame omschakeling en kapitalisme' ruim tijd maakt voor een bewogen gesprek over zijn kijk op het antropoceen als sociaal geograaf. Gezien zijn universitaire voorgeschiedenis in de bio-ingenieurswetenschappen, vroegen we ons af hoe hij zich vandaag verhoudt tot wetenschapsbeoefening over 'de antropos'. Het is immers opmerkelijk dat de naamgeving voor dit nieuwe geologische tijdsvak bestaat uit dat subject dat de natuurwetenschappen tot nog toe grotendeels ongemoeid lieten: de mens.

"Antropoceen' is inderdaad een these die is gelanceerd door geofysici, die tot op vandaag overigens onderling niet akkoord zijn over de bruikbaarheid van deze term voor de periode waarin we ons nu bevinden. Een van de redenen waarom exacte wetenschappers het moeilijk hebben is de volgende; als die term breed aanvaard wordt, kunnen zij nooit meer hetzelfde doen als wat ze altijd hebben gedaan, namelijk de wereld proberen verklaren zonder menselijke

aanwezigheid. Dat zou een revolutie betekenen, niet zozeer voor de sociale maar voor de exacte wetenschappen."

AGORA: Tegelijk is er vanuit de sociale en geesteswetenschappen in toenemende mate aandacht voor de antropoceen hypothese. Ongeacht de onenigheid binnen deze wetenschapsvelden, lijkt er volgens Swyngedouw sprake te zijn van een historische omslag: van een niet-reflexieve tijd vóór het antropoceen naar een reflexief antropoceen waarin de mens op bewuste wijze interageert met de niet-humane wereld. Of zoals Swyngedouw het op licht ironische wijze stelt:

"Gisteren waren we dommeriken die niet wisten wat we deden, maar nu weten we beter. We hebben een beter inzicht en verlaten de destructieve activiteiten van het verleden omdat we nu weten dat we nauw verbonden zijn met de niet-menselijke dingen. Dit is het perspectief van 'the good anthropocene'."

AGORA: Dit perspectief vindt Swyngedouw problematisch omwille van twee redenen. De eerste is geschiedkundig van aard.

"De meeste analisten van het antropoceen (of het nu exacte of

Erik Swyngedouw (Erik.Swyngedouw@manchester.ac.uk) is professor Geografie aan de 'School of Environment, Education and Development' van de Universiteit van Manchester.

sociale wetenschappers zijn) splitsen de geschiedenis in twee: een tijd voor en tijdens het antropoceen (waarbij overigens nog altijd discussie is over de aanvang van dat kantelpunt). Dit perspectief ontkent dat er in het recente verleden, pakweg de laatste paar honderd jaar, verschillende wetenschappers en anderen zijn geweest die reeds argumenteerden dat de mens een actieve rol speelde in de geologische en biologische structuur van de aarde. Als je binnen de geografie kijkt, dan voeren wij al ruim 150 jaar op verschillende wijzen het debat over de interactie mens en natuur. De notie dat menselijk handelen nauw verweven is met de niet-menselijke omgeving is dus niet zo nieuw als wordt voorgesteld. Deze inzichten werden echter gemarginaliseerd in de constante historische strijd over de richting waarin de samenleving moest evolueren."

AGORA: Swyngedouw's tweede kritiek richt zich tot de eigenlijke term antropoceen.

"De term impliceert een homogenisering van 'de mens'. Er is echter niet zoiets als 'de mens' die een invloed heeft op de natuur. Als je kijkt naar de realiteit dan zijn er zeer weinig mensen die een invloed hebben. Ik zou het daarom eerder het 'oligopoceen' noemen: het tijdperk van een relatief klein aantal mensen die een significante invloed hebben."

Polemiek politiseert niet

AGORA: De negatie van de sociale stratigrafie van de maatschappij zorgt ervoor dat het debat niet ten gronde gevoerd wordt, stelt Swyngedouw.

"Er is veel polemiek over het begrip, maar polemiek politiseert niet altijd. Een belangrijke vraag die me hierbij interesseert is waarom het antropoceen plots zo maatschappelijk en wetenschappelijk relevant en alomtegenwoordig is geworden. Waarom wordt de term voorgesteld als een opening naar een nieuw soort samenleving, naar een nieuw soort articulatie tussen de mens en de natuur? Alsof een term dat doet?! Het debat geeft impliciet aan dat als we de waarheid over het antropoceen wetenschappelijk kunnen vaststellen, er een nieuwe praktijk mogelijk wordt. Dat is een heel eigenaardige en zeer traditionele houding die stelt dat wetenschap kan en zal bepalen wat een samenleving moet denken en doen. Ik dacht dat we in een democratische samenleving leefden waarin debat tussen individuen en social groepen bepaalt wat we doen, en niet de wetenschap! Ik vind het dus zeer problematisch dat de wetenschap, of de ontologie van de wetenschap, instructies gaat geven over hoe we die wereld sociaal-ecologisch moeten organiseren."

De 'AnthropoScenes'

AGORA: Die 'instructies' over hoe de sociale organisatie van de maatschappij vorm zouden moeten krijgen benoemt Swyngedouw met de 'AnthropoScenes'. Het gaat hier om een specifieke set uiteenlopende perspectieven die in de literatuur ingang vinden en reflecteren over de richting waarin de maatschappij moet evolueren. Eén van die benaderingen is de 'earth system governance' (zie ook het artikel van Biermann en Van der Hel in dit themanummer). Deze sociaalwetenschappelijke discipline buigt zich over het vraagstuk hoe lokale en globale bestuurlijke schaalniveaus effectiever geïntegreerd kunnen worden met het oog op klimaatverandering. De discipline stelt dat het in die taakstelling 'niet enkel gaat om institutionele effectiviteit, maar ook om politieke legitimiteit en sociale rechtvaardigheid'.

"Dat is een ideaalplaatje waar velen zich kunnen achter scharen. Ikzelf ook. Maar als ik als sociaal wetenschapper deze beschrijving lees, dan denk ik; wat is de functie hiervan in de bestaande politieke configuratie? Biermann en co stellen zich geen vragen bij de huidige bestaande sociaal-politieke organisatie. Wat is de impliciete toekomstvisie die men hier voorstelt? Ervoor zorgen dat er niets fundamenteel verandert, behalve de beleidsinstellingen. Voor mij is zo'n perspectief reactionair, want als we die nieuwe instellingen opbouwen, dan kunnen we het kapitalisme met al zijn ongelijkheden behouden, zonder een radicaal nieuw maatschappelijk model te bedenken."

AGORA: Gezien de snelheid waarmee klimaatverandering ontwikkelt, stelden we Swyngedouw de vraag of een tijdelijke massale inzet op bepaalde techno-manageriële 'AnthropoScenes' misschien toch nodig zal blijken om tijd te winnen?

"Eén van de 'AnthropoScenes' pleit inderdaad voor *geo-engineering* op massale schaal, op een wijze die sensitief is voor de ecologische conditie. Een klassiek voorbeeld hiervan is 'The Breakthrough Institute', dat zich focust op de vraag hoe we ons technologisch vernuft kunnen koppelen aan sociaal-ecologische inzichten om tijd te winnen. Is dat niet fantastisch gezegd? 'Om tijd te winnen'? Wie is het hier die tijd moet winnen? Wie heeft het meest te verliezen aan de klimaatchaos waarin we ons bevinden? Stelselmatig moet ik vaststellen dat het de Westerse elite is die de klimaatchaos wil aanvechten om te kunnen verder doen met wat ze bezig zijn."

AGORA: Net zoals klimaatverandering worden andere 'dreigingen' zoals terrorisme en migratie door de Westerse samenleving voorgesteld als crisissen die strikt management beogen. Bruno Latour argumenteert dat de term 'crisis' de lading van de problematiek niet dekt, omdat een crisis per definitie de belofte in zich draagt dat deze van voorbijgaande aard is. We moeten het volgens Latour in de plaats hebben over 'mutaties'.

"Natuurlijk. Ik ben het helemaal eens met Latour dat er een mutatie nodig is. Het spijtige is dat hij niet aangeeft hoe die mutatie er moet komen. Voor mij is het precies het domein van het politieke dat mutaties met zich meebrengt. Als je kijkt naar eerdere mutaties zoals gendergelijkheid, dan merk je snel dat die er gekomen is door aanhoudende politieke strijd van vrouwen die feministen werden, soms op leven en dood. Latour geeft echter op geen enkele wijze de 'agents' en de richting van die mutatie aan. Hij is niet specifiek genoeg."

Immune voor de wraak van de natuur

AGORA: Swyngedouw gaat verder en stelt dat er vandaag een breed gedragen consensus bestaat over 'duurzaamheid' als richting voor de mutatie, maar dat dit beeld voor hem een fantasie is, in de psycho-analytische betekenis van het woord.

"De psycho-analyse zegt ons dat fantasieën belangrijk zijn om een zekere stabiliteit in het leven te hebben, en om ons leven inhoud en vooruitzicht te geven. Duurzaamheid is voor mij zo'n fantasie, die je toestaat te geloven dat het leven kan blijven verder gaan zoals het is terwijl we in een crisis zitten die levensbedreigend is, zowel individueel als maatschappelijk. Als ik als geograaf

naar de ongelijke socio-ecologische structurering van de wereld kijk, dan stel ik vast dat sommigen er inderdaad in slagen meer duurzame configuraties op te bouwen; kijk naar Amsterdam en de fietscultuur! Maar vergelijk dat met Lagos waar amper toegang tot drinkbaar water is en je ziet een gigantisch verschil. De praktijk van de *'sustainable technomanagerial governance'* is wat ik met *'ecologische gentrificatie'* benoem; plekken waar het aangenaam vertoeven is, maar die voor hun constructie massale socio-ecologische destructie elders veroorzaken."

AGORA: Swyngedouw legt vervolgens de link met wat hij *'immuno biopolitics'* noemt.

"Dezeterkomt van Michel Foucault. Kort gesteld argumenteerde hij dat er een overgang is geweest van een soevereine staat naar een biopolitieke staat die in toenemende mate met het welzijn en geluk van de bevolking bekommerd is. Roberto Esposito, Italiaans filosoof, maakt gebruik van Foucault's biopolitieke analyse en stelt dat we vandaag een verdieping van die biopolitieke configuraties merken als gevolg van globalisatie. In toenemende mate worden allerhande gevaren en risico's onderscheiden die het welzijn van de bevolking objectief en subjectief bedreigen. Dus, zegt Esposito, in een dergelijke configuratie van toenemende onzekerheid, risico en angst als gevolg van groeiende afhankelijkheden door globalisatie gaan staten en overheden in toenemende mate een immunologische biopolitiek voeren. Een klassiek voorbeeld is migratie, waarbij grote delen van de bevolking immigratie zien als bedreiging voor hun eigen persoonlijke/maatschappelijke integriteit. Bij het ecologisch probleem is het niet anders. In het globale Noorden wordt door de elite het beheer en de technologie van duurzaamheid aangewend om ons te beschermen tegen de wraak van de natuur.

AGORA: Swyngedouw geeft elektrische wagens als voorbeeld; een technologie die ervoor zal zorgen dat we met een gerust geweten kunnen blijven rondrijden, maar die voor een socio-ecologische catastrofe zorgt elders. Hetzelfde geldt volgens hem voor de productie van windmolens.

"Het merendeel van die beheerstechnische ingrepen in naam van de natuur en in naam van de mensheid zijn slechts een deel van de natuur en mensheid aan het redden. Het gaat om inclusies in immunologische configuraties die bepalen wie duurzaam overleeft en wie geen reddingsboei krijgt. Migranten

verdrinken letterlijk in de Middellandse Zee als gevolg van een etno-bureaucratische configuratie. Sommigen argumenteren dan ook dat *'the good anthropocene'* als parallel het *'thanatoceen'* heeft: het tijdperk van de dood. Esposito zinspeelt hier ook op Foucault's *'make live and let die'* en maakt er *'make live and make die'* van. Wat Europa doet met de migranten is genocide, en dat is een politieke beslissing. Een politieke beslissing die uiteraard fantastische positieve ecologische consequenties heeft voor het visbestand in de Middellandse Zee.

Waarom is het antropoceen zo sexy?

Naar positieve politieke verbeelding

AGORA: Swyngedouw roept op om te gaan nadenken, niet vanuit een dystopische toekomst maar vanuit een dystopische realiteit. We moeten de relatie durven leggen tussen de technologische snufjes die we gebruiken in ons ecologische leven, en een socio-ecologische catastrofe elders. *'Smart technologies'* kunnen daarom volgens Swyngedouw onmogelijk naar voor worden geschoven als oplossingen, als deze gebaseerd zijn op *'land grabbing'* en *'resource exploitation'* in het Globale Zuiden.

"Ik heb helemaal niets tegen technologie. Ik heb problemen wanneer technologie een fetisj wordt, wanneer technologie als de oplossing wordt gezien die ze niet is. Dit perspectief schuift het centrum van de aandacht van een beheers- of technologisch probleem, waar nu het merendeel van de aandacht naar toe gaat, naar het politiserend probleem. Wat is de positie van verschillende sociale groepen in die configuratie, wat zijn de ongelijke posities die daar ingenomen worden? Welk soort van transformatieve strijd is er nodig?"

AGORA: In een eerder interview met Swyngedouw in **AGORA** (cfr *'Crisis'*) riep Swyngedouw op voor politieke verbeelding en een emancipatorische en democratische strijd. Hij toonde echter toen weinig geloof in de huidige vormen van verzet.

"Ik ben daar pessimistisch over maar het is het enige wat er is. De afwezigheid van emancipatorische verbeelding is dramatisch. Het is vaak een negatief toekomstbeeld dat ons aanzet om iets te gaan doen. Ik noem het hysterisch actievoeren. Alsof hysterisch gaan recyclen de planeet gaat redden. Terwijl alle emancipatorische en politieke projecten in het verleden een emancipatorische verbeelding hadden van hoe een betere samenleving er uit zag. En die verbeelding ging altijd gepaard met een politieke naam. En er zijn er niet zoveel. Communisme was zo'n verbeelding die gefaald heeft in de praktijk, maar je kan niet zeggen dat er geen verbeelding was. Honderdduizenden mensen zagen het als een realistisch alternatief voor de samenleving. Ik denk dat er dringend nood is, aan de verwoording van positieve politieke verbeelding. Met andere woorden een antwoord op de simpele vraag: wat willen we? Een duurzame gelijke democratische samenleving waarin iedereen gelukkig is. Hoe noemen we dat? Wat is de naam, de politieke naam?"

Ecologische gentrificatie is volop bezig

AGORA: De arbeidersstrijd, de feministische strijd en mensenrechtenbeweging in de VS zijn klassieke voorbeelden maar zijn voor Swyngedouw positieve, politieke bewegingen, die een transformatie meegebracht hebben, die gepaard gingen met een verwoording van een droom. De ecologische droom is er voor hem geen. We vroegen hem wat hij vindt van het werk dat gebeurt rond 'de commons'; een pleidooi voor een gemeenschappelijk en democratisch beheer van de 'commons' van de aarde. Toont dit dan geen verbeelding?

"Ik zie inderdaad dat sommige mensen, activisten, intellectuelen pogingen doen. Maar commons is een DING, geen politiek proces of politieke verbeelding; dat is communisme, of 'commonisme'. Ik verwijt de academici die over de commons schrijven een gebrek aan intellectuele moed om een politieke naam te geven aan de droom van een samenleving gebaseerd op het democratisch beheer van de commons van de aarde. Wat houdt dat democratisch beheer in? Een democratisch beheer van de commons van de leefwereld houdt noodzakelijkerwijze in dat we de privé-eigendom van productiemiddelen zoals water, energiebronnen, etc... moeten afschaffen en dat we diegenen die de aarde in privé-eigendom hebben onteigenen. Hoe gaan we dat doen? Het antwoord daarop is effectieve politieke strijd, en dat is keihard. Daarvoor gaan we op allerlei obstakels stoten, van diegenen die met alle middelen zullen trachten dat hun privé-eigendom intact blijft. Net op dezelfde wijze dat de feministische strijd ook geen theekransje was. Dat was een harde strijd. Keer op keer. Wat we nodig hebben, is een symbolisering van welke soort samenleving we willen."

AGORA: Vanuit die symbolisering moeten we vervolgens gaan nadenken wat de vormen van organisatie zijn die we nodig hebben, aldus Swyngedouw.

"De traditionele vorm van politieke organisatie die effectief was in de 20ste eeuw werkt niet meer. De socialistische partij werkt niet meer en betekent een stap terug voor collectieve actie. Welke vorm van organisatie hebben we vandaag nodig om op effectieve manier aan politieke strijd te gaan doen, zodanig dat degenen die willen zorgen dat er niets verandert worden afgeremd? Een politieke strijd hebben we nodig. Anders blijft het huidige proces doorgaan."

AGORA: Als voorbeeld haalt Swyngedouw aan hoe de ecologische destructie steeds erger wordt, ondanks de institutionele inspanningen die gedaan worden. Ondanks het Kyoto-protocol en de opeenvolgende "circussen van COP-bijeenkomsten", neemt de uitstoot sterk toe in absolute termen.

"Terwijl in de internationale gemeenschap nog steeds wordt vastgehouden aan de beperking tot 2 graden opwarming, is het duidelijk dat dit *fake news* is. Elke klimaat specialist zegt dat het onmogelijk is. Als we morgen verandering brengen, is het mogelijk, maar we weten dat dat niet zo gaat zijn. Een wereld die tegen het eind van deze eeuw gemiddeld vier tot zes graden warmer is wordt vandaag als een zeer realistisch scenario beschouwd. En 'god knows' wat er dan gaat gebeuren."

De reddingsboei wordt zeer selectief uitgeworpen

AGORA: Om af te sluiten gaat Swyngedouw naar de kern van zijn pleidooi. Zoals klimaatopwarming niet door 'de mens', maar enkel door een deel van de wereldbevolking ernstig versterkt wordt, zo zijn ook de gevolgen sociaal en geografisch ongelijk.

"Sommigen gaan er fantastische voordelen uithalen. De verzekeringsmaatschappijen hebben al allerlei klimaatrisico's ingerekend. De Beringstraat, de Noordelijke verbinding, die vorig jaar voor de eerste keer niet bevroren was, wordt een geweldige handelsroute. De grootste economie van de wereld, China, die een nieuwe vrije route heeft naar de afzetmarkten voor Kerstmis en andere artikelen. Dat is de natte droom voor elke kapitalist. Of wanneer de permafrost onder de taiga in Rusland ontdooit, zal de uitgestoten methaan een accelerator mechanisme in werking zetten, maar daar bovenop zal de taiga de grootste graanschuur van de wereld worden want het zal één van de meest vruchtbare locaties worden om te cultiveren. Bodems in andere delen van de wereld zijn tegen dan hopeloos onvruchtbaar. Achter de stratigrafische oefening die aan de basis voor het antropoceen als geologisch tijdsvak ligt, schuilt dus een immense socio-ecologische stratigrafie die al te vaak wordt genegeerd."

Literatuurselectie

- Swyngedouw, E., Ernstson, E. (2018) 'Interrupting the Anthropo-obScene: Immuno-biopolitics and Depoliticizing More-than-Human Ontologies in the Anthropocene', *Theory, Culture and Society. Explorations in Critical Social Science*, ISSN 0263-2764, E-ISSN 1460-3616
- Swyngedouw, E. (2018) 'More-than-Human Constellations as Immunological Bio-Political Fantasy in the Urbicene', *New Geographies*.
- Swyngedouw, E. (2018) *Promises of the Political: Urban Insurgencies in a Post-Political Environment*. Cambridge: MIT Press (aankomend).
- Latour, B. (2015) *Oog in oog met Gaia: Acht lezingen over het Nieuwe Klimaatregime*, Octavo publicaties.
- Bassens, D., Van Meeteren, M., Storme, T. (2012) 'Crisis van de verbeelding', *AGORA Magazine* 28 nr. 3, pp. 26-29.

Freke Caset (freke.caset@ugent.be) is als onderzoeker verbonden aan de Universiteit Gent en Vrije Universiteit Brussel, en is actief redactielid bij AGORA.

Laura Baets (laura.baets@hotmail.com) heeft net de Erasmus Mundus master in Urban Studies beëindigd.